

УДК 368.029

ЕВОЛЮЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ

О. Кнейслер

Тернопільський національний економічний університет

У статті запропоновано періодизацію еволюційного розвитку ринку перестрахування в Україні. Проаналізовано основні тенденції трансформаційних перетворень на ринку перестрахування та окреслено перспективи його розвитку в сучасних реаліях.

Ключові слова: перестрахування, ринок перестрахування, еволюційний розвиток, трансформація, страховий ринок, перестрахові брокери, професійні перестраховики.

ЭВОЛЮЦИОННАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ РЫНКА ПЕРЕСТРАХОВАНИЯ УКРАИНЫ

О. Кнейслер

Тернопольский национальный экономический университет

В статье предложена периодизация эволюционного развития рынка перестрахования в Украине. Проанализированы основные тенденции трансформационных преобразований на рынке перестрахования и намечены перспективы его развития в современных реалиях.

Ключевые слова: перестрахование, рынок перестрахования, эволюционное развитие, трансформация, страховой рынок, перестраховочные брокеры, профессиональные перестраховщики.

EVOLUTIONARY TRANSFORMATION OF REINSURANCE MARKET IN UKRAINE

O. Kneysler

Ternopil National Economic University

The article suggests a periodization of the reinsurance market evolution in Ukraine. The basic trends of transformations on the reinsurance market are analyzed and defined its development prospects in conditions of contemporary realities.

Keywords: reinsurance, reinsurance market, evolution, transformation, insurance market, reinsurance brokers, professional reinsurers.

Вступ. Виокремлення перестраховання як важливої сфери страхової системи України вимагає ґрунтовного і системного дослідження в межах страхової науки. Лише на початку ХХІ ст. у страховій науці України було обґрунтовано необхідність виділення перестраховання в окрему сферу страхової системи. Проте ринок перестраховання як важливий сегмент страхового сектору економіки продовжує залишатися малодослідженим напрямом вітчизняної страхової науки, позбавленим системності і ґрунтовності.

Відтак характерною особливістю економічної ситуації сучасного періоду є недостатній розвиток страхової системи, що породжує необхідність наукових досліджень форм взаємодії її інститутів у ході еволюції страхових (перестраховувальних) відносин, економічних передумов виникнення та функціонування ринку перестраховання в умовах інституціональних перетворень.

На нинішньому етапі розвитку економічних знань проблемам формування ринку перестраховання приділяється дедалі більша увага. Це пояснюється зростанням ролі перестраховання в умовах ринкової трансформації економіки України, яка супроводжується підвищенням ступеня ризику в усіх сферах життєдіяльності людства та ризиковості функціонування страхового ринку в умовах невизначеності, низького рівня його фінансової ємності й капіталізації. Зокрема, дослідженню економічної природи ринку перестраховання, його структури та інституціонального середовища, вивченню проблем фінансової безпеки, державного регулювання ринку страхування і перестраховання присвятили свої праці В. Базилевич, О. Барановський, О. Гаманкова, Г. Грішин, С. Дедіков, О. Козьменко, Л. Нечипорук, І. Постнікова, С. Реверчук, Т. Татаріна, Н. Ткаченко, Я. Шумелда, К. Турбіна та інші вчені. Однак, визнаючи цінність наукових досягнень учених та їх вагомий внесок у розвиток страхової науки, констатуємо, що проблематиці еволюційної трансформації ринку перестраховання науковці не приділяють достатньої уваги, а відтак науково-прагматичні основи його формування є малодослідженими. Це перешкоджає виявленню проблем на певному етапі функціонування ринку перестраховання з метою окреслення майбутніх орієнтирів його розвитку.

Метою статті є дослідження основних тенденцій, проблем зародження, становлення і розвитку вітчизняного ринку перестрахування в умовах трансформаційних та інституціонально-еволюційних перетворень.

Результати. З позиції інституціональної теорії еволюційний розвиток ринку перестрахування, на нашу думку, доцільно пов'язувати, насамперед, із ступенем його державного регулювання, оскільки держава формує “систему правил і законів, що зумовлюють дисципліноване використання економічних ресурсів з метою вирішення проблем забезпечення умов ефективного функціонування ринкового механізму” [1, с.209]. При цьому еволюційні перетворення на ринку перестрахування тісно пов'язані з трансформацією страхового ринку, і, як зазначив колектив авторів за редакцією А.А. Мазаракі, “перестраховувальний ринок є невід'ємною частиною національного страхового ринку, і йому притаманні ті ж “хвороби”, позитивні зрушення, які характерні для страхового ринку” [2, с.242]. Відповідно у більшості науковців страхової галузі розвиток ринку перестрахування України абсолютно підпорядкований періодам історичної еволюції страхового ринку. Так, у контексті періодизації розвитку страхового ринку України фундаментальні основи зародження і становлення вітчизняного перестраховувального ринку досліджують С.К. Реверчук, Т.В. Сива, С.І. Кубів, О.Д. Вовчак, О.В. Козьменко, І.Ю. Постнікова, О.М. Залетов, О. Ф. Філонюк [3, с.184-185; 4, с.42-65; 5, с.77-78; 6, с.31-39]. Поділяючи думку вчених щодо періодизації страхового ринку України, дозволимо собі частково не погодитись із повним застосуванням її для розгляду історичного розвитку ринку перестрахування.

Загальновідомо, що економічні передумови виникнення страхового ринку зумовлені зміною інституціонального середовища страхового сектору економіки, пов'язаною з трансформацією інституту власності та демонополізацією страхової справи. Відповідно трансформується організаційна структура страхового ринку, виникає значна кількість інституцій (страхових організацій), які діють в основному за принципом “фінансових пірамід” або за рахунок інфляційних процесів. Такі інституціональні зміни супроводжувалися знищенням та формуванням нових формальних і неформальних інститутів, прийняттям перших законодавчих та

нормативно-правових актів з регулювання діяльності на страховому ринку. Зокрема, Закону СРСР “Про кооперацію в СРСР” (1988 р.), Положення Ради Міністрів СРСР “Про акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю” (1990 р.), Постанови Ради Міністрів СРСР “Про заходи з монополізації народного господарства” (1990 р.), Постанови Кабінету Міністрів України “Про створення Української державної страхової комерційної організації” (1991 р.), Закону України “Про господарські товариства” (1991 р.).

Період 1988–1993 рр. був характерний стихійним розвитком страхового ринку, відсутністю державного регулювання страхової діяльності та методологічних засад страхових відносин. З метою впорядкування діяльності страхових компаній на ринку і забезпечення надійного захисту інтересів страхувальників у травні 1993 року було прийнято перший законодавчий акт у галузі страхування – Декрет Кабінету Міністрів України “Про страхування”. Цей документ започаткував новий етап розвитку страхового ринку: вперше введено понятійно-категоріальний апарат у сфері страхування, визначено умови забезпечення платоспроможності страховика та мінімальний розмір його статутного капіталу, введено єдиний державний реєстр страховиків, розширено асортимент страхових послуг, запроваджено облік резервів страховиків, форми спеціальної фінансової звітності, визначено установу для здійснення державного нагляду за страховою діяльністю, законодавчо підтверджена діяльність Ліги страхових організацій України. Водночас Декрет як перший акт державного регулювання страхового ринку не був досконалим, а відтак не створював надійного правового підґрунтя для розвитку ринку. Зокрема, неурегульованою залишалася діяльність страхових посередників, недосконалою – методологічна база страхової діяльності, недостатньо були визначені договірні відносини між суб’єктами страхування і перестрахування, не розроблено чітких нормативів забезпечення платоспроможності страховиків.

Трансформація суспільних відносин, що супроводжується зміною інституту власності, ліквідацією державної монополії в усіх сферах господарювання, розвитком підприємницької діяльності та зростанням ступеня підприємницького ризику, формуванням конкурентного середовища, підвищенням ризиковості

функціонування страхового ринку в умовах невизначеності, низьким рівнем його фінансової ємності й капіталізації, створює об'єктивні передумови для розвитку ринку перестрахування. Як стверджує В.М. Фурман, “ринок перестрахування в Україні перебуває на початковому етапі свого формування, оскільки за радянських часів механізм перестрахування був недоцільним..., і лише нещодавно почав набувати рис, притаманних цивілізованому перестраховому ринку” [7, с.208-209]. Водночас становлення вітчизняного ринку перестрахування відбувається в умовах: нестабільності політичних і економічних відносин у суспільстві; відсутності нормативно-правових актів, що регулюють перестраховальні відносини; неадекватності страхового законодавства завданням та рівню економічних реформ; фінансової кризи і скорочення інвестицій; низького рівня страхової культури, матеріального добробуту населення та його соціального забезпечення.

Зазначимо, що Декрет Кабінету Міністрів України “Про страхування” як перший законодавчий акт у сфері страхування містить окремі положення, в котрих згадано про перестрахування як вид страхування, поданодефініцію даного поняття, визначено межі відповідальності страховиків. Відповідно після прийняття Декрету почали здійснювати перші операції з перестрахування на страховому ринку, виникли передумови формування інституціональних основ ринку перестрахування.

Авторський колектив монографії “Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації” вважає, що початком розвитку ринку перестрахування є кінець XIX століття, коли систематично використовували перестрахові операції, та виділяв фази життєвого циклу ринку: формування, поширення, виокремлення, зростання, зрілість, спадання, поглинання. При цьому автори зазначають, що сучасною стадією життєвого циклу ринку перестрахування є виокремлення, характерні риси якого – наявність значних за обсягами ризиків, зміни принципів і моделей функціонування в сучасних умовах, розроблення стратегій діяльності основних учасників ринку, формування методик та інструментарію актуарних розрахунків щодо перестрахових операцій, функцій наглядових органів [8, с.100-102].

Однак зауважимо, що в сучасних умовах, за низької капіталізації вітчизняних перестраховиків і перестраховальників більшість перестраховальних договорів

укладають за ризиками середнього розміру, а великі ризики важко розмістити між перестраховиками, якими є звичайні страхові компанії. Разом з тим, наявність ризиків, що потребують подальшого перерозподілу і перестраховального покриття, є однією з передумов проведення перестраховання, а не формування ринку. Інші риси виокремлення ринку перестраховання характерні й для страхового ринку, тому позиція автора щодо сучасної фази життєвого циклу перестраховального ринку непереконлива.

На нашу думку, серед чинників, що вплинули на формування і розвиток ринку перестраховання України, найвагомішими є заходи з удосконалення державного регулювання перестраховальної діяльності. Впродовж періодів розвитку вітчизняного ринку перестраховання так і не прийнято законодавчий акт, що безпосередньо регулював би перестраховальні відносини. Тому періодизацію ринку перестраховання ми схильні пов'язувати, передусім, із прийняттям нормативно-правових документів, які обумовлюють процеси на ринку.

А. Волошина стверджує, що формування українського ринку перестраховання розпочалося з 1996 року, а його розвиток супроводжувався 3-ма етапами: формування ринку (1996–1997), бурхливий розвиток (1998–2004) та поточний – становлення класичного ринку (з 2005 р.)[9, с.43].

Ми цілком поділяємо позицію автора, що на теренах України ринок перестраховання зародився дещо пізніше від страхового ринку. Однак вважаємо, що вітчизняний ринок перестраховання формується з 1993 року, в період прийняття Декрету про страхування та зі створенням в 1994 році професійних перестраховиків, а його подальший розвиток охоплює такі чотири етапи:

I етап (1993–1995 рр.) ознаменувався відновленням перестраховання у вітчизняній страховій практиці й зародженням ринку перестраховання;

II етап (1996–2004 рр.) характерний упорядкуванням відносин на ринку перестраховання та його бурхливим розвитком;

III етап (з 2005 р. – 2011 р.) відображає тенденції становлення класичного ринку перестраховання;

IV етап (з 2011 р. – донині) ілюструє сучасні реалії формування ринку перестрахування в Україні.

Зупинимося детальніше на кожному етапі та визначимо тенденції формування перестраховального ринку.

Упродовж 1993–1995 років було здійснено перші кроки у формуванні ринку перестрахування. Прийнятий у 1993 році Декрет окреслив певні правові контури функціонування страхового ринку та визначив окремі положення формування ринку перестрахування: створення державного регулювання і нагляду за страховою (перестраховою) діяльністю, ведення Єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків), визначення межі відповідальності страховиків при здійсненні перестраховальних операцій.

Перестрахування у Декреті розглянуто як вид страхування, тому порядок реєстрації, умови діяльності перестраховиків, контроль за їх діяльністю нічим не відрізняється від звичайних страхових компаній, яким надано право здійснювати водночас як страхові, так і перестраховальні операції.

Вагомим чинником формування ринку перестрахування в Україні було заснування у 1994 році трьох перестраховальних компаній: у червні – “Української перестраховальної компанії” (м. Львів), у листопаді – “Скіфія Ре” (м. Київ), у липні – “Європоліс” (м. Київ) [3, с.184; 10]. Так створювалися фундаментальні інституційні основи молодого ринку перестрахування, на якому функціонують спеціалізовані інституційні одиниці (професійні перестраховики), котрі займалися тільки перестраховальною діяльністю, та велика кількість вітчизняних і зарубіжних страхових компаній, що поєднували страховий і перестраховальний бізнес.

При цьому змінювалися пріоритети розвитку ринку – від взаємного обміну страховими ризиками на умовах паритетності до формування цінової кон’юнктури, збільшення ємності страхового ринку та появи основних гравців ринку перестрахування – професійних перестраховальних компаній.

Зупинимося детальніше на динаміці обсягу та структурного розвитку ринку перестрахування України впродовж I етапу (1993-1995 рр.). Обсяг страхових премій, переданих у перестрахування, зріс від 37,5 тис. грн. у 1993 році до 3665,4 тис. грн.

у 1995 році (в 97,7 разів), при цьому нижчими темпами у 1995 році порівняно з 1994 роком (на 4402,1%). Однак темпи нарощування обсягів перестрахування в 1995 році випереджали зростання страхових премій на 42,3%.

Зазначимо, що 1994 рік був характерним особливо бурхливим розвитком перестрахування, високими темпами його збільшення на страховому ринку. Відповідно зросла частка перестраховувальних операцій у загальному обсязі страхових премій за три роки – від 0,4% до 1,5%, залишаючись при цьому мізерною. Отже, незважаючи на низьку питому вагу перестрахування в структурі ринку страхування, можна впевнено стверджувати, що 1993–1995 роки стали початком зародження ринку перестрахування з професійними перестраховиками на ньому.

Таким чином Декрет “Про страхування” був практично першим законодавчим документом, який забезпечував системне правове регулювання страхової та перестраховувальної діяльності в Україні. Його значний недолік – не зафіксовано основних умов забезпечення гарантій платоспроможності страховиків (перестраховиків), не унормування договірних відносин у сфері перестрахування, що негативно позначалося на розвитку перестраховувального ринку. Неефективне правове забезпечення діяльності на страховому і перестраховувальному ринках та недієвість страхового нагляду, які мають слугувати захисту як інтересів страхувальників і страховиків, так і соціально-економічних інтересів суспільства, спонукали до вдосконалення законодавчої бази.

II етап (період 1996–2004 рр.) характерний новими тенденціями розвитку вітчизняного ринку перестрахування. У березні 1996 року було прийнято перший в історії нашої країни Закон України “Про страхування”, який сформував правові засади функціонування страхового ринку та доповнив окремі положення методологічного апарату формування ринку перестрахування. Відповідно, започатковано механізм державного регулювання капіталу страховиків (перестраховиків), уперше запроваджено поняття “страхових резервів”, страхові компанії розподілено за напрямками основної діяльності (“лайфові” та “ризикові” страхові компанії).

Після прийняття чинного нині страхового законодавства страховий ринок змінився як кількісно, так і якісно. У 1997 році кількість страховиків на ринку зменшилася майже в чотири рази – від 455 до 240 страхових компаній, у зв'язку з перереєстрацією їх діяльності відповідно до нових законодавчих вимог. Важливим напрямом державного регулювання діяльності страховиків (перестраховиків) було те, що у 1997 році Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю впровадив щоквартальне видання наказів про результати аналізу звітності страхових організацій. Такі інституціональні зміни якісно вплинули на розвиток страхового та перестраховального ринків України. Нішу страховиків (перестраховиків) зайняли найбільш капіталізовані, фінансово надійні й платоспроможні компанії, спроможні гарантувати надійний страховий та перестраховальний захист. При цьому зазначимо, що у 1998 році було зареєстровано “Народну фінансово-страхову компанію “Гарант Ре”, основна діяльність якої була спрямована на розвиток перестраховування в Україні.

Відзначимо особливість вітчизняного страхового законодавства: у ньому передбачено ліцензування лише страхової діяльності за окремими її видами, перестраховикам надано дозвіл здійснювати перестраховальні операції, однак тільки за тими видами страхування, на проведення яких у них є ліцензії. Водночас вимоги стосовно формування статутного капіталу і страхових резервів, забезпечення платоспроможності перестраховиків та порядку визначення їх доходу від перестраховальної діяльності трактуються положеннями Закону України “Про страхування”, що регулюють діяльність страхових компаній. На ринку перестраховування продовжують успішно функціонувати лише дві спеціалізовані перестраховальні компанії: ВАТ “Українська перестраховальна компанія” і ЗАТ “Перестраховальна компанія “Скіфія Ре”. При цьому ВАТ “Перестраховальне товариство “Європоліс”, незважаючи на свій статус перестраховика, поєднує проведення страхових і перестраховальних операцій.

Упродовж II періоду (1996–2004рр.) вагомим внеском у державне регулювання перестраховального ринку є Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 1996 р. № 1290 “Про затвердження Положення про порядок здійснення

операцій із перестрахування”, що в основному регламентувала умови виконання операцій з перестрахування, порядок укладання перестрахувальних договорів із перестраховиками-нерезидентами, однак не врегульовувала проблеми перестрахувальних відносин усередині країни (втратила чинність на підставі Постанови КМУ №124 від 04.02.2004 р. [11]). Як зазначає В.Д. Базилевич, “Положення мало досить суттєве значення для страхування у галузі ядерної енергетики, космосу тощо, які насправді вимагають об’єднання міжнародних фінансових можливостей, це абсолютно не виправдовує байдужості національного законодавства щодо цедування взятих українськими страховиками ризиків, вартість яких не може бути покрита самотужки. Законодавче забезпечення перестрахування покликане, з одного боку, підняти рівень довіри до інституту страхування, з іншого – стимулювати вітчизняні капітали обслуговувати національну економіку” [12, с.17]. Відтак нормативно-правове регулювання страхової (перестрахувальної) діяльності не забезпечувало належним чином формування надійного правового фундаменту для ефективного розвитку вітчизняного ринку перестрахування, його прозорості та легітимності.

У 2001 році набув чинності Закон України “Про страхування” в другій редакції, в основу якого було закладено низку нових принципів правового регулювання ринку перестрахування. Так, підвищено вимоги до мінімального розміру статутного капіталу та джерел його формування у страховиків (перестраховиків), уведена маржа платоспроможності, розроблено методику формування страхових резервів. З метою забезпечення фінансової стійкості чинним страховим законодавством розширено умови забезпечення платоспроможності страховика, серед яких значне місце належить законодавчій вимозі перестраховувати ризики, що перевищують 10% його фінансової місткості, у перестраховиків резидентів і нерезидентів. Разом із цим чітко регламентовані умови передачі страхових ризиків за кордон. Суттєві зміни внесені до діяльності інституту посередництва. Зокрема, Законом посилені вимоги до організації діяльності перестрахових брокерів-нерезидентів, які можуть надавати послуги лише через постійні представництва в Україні. Так починає здійснюватися державна реєстрація

учасників посередницької діяльності у перестрахованні – перестрахових брокерів-нерезидентів як платників податку, відповідно до законодавства України.

Отже, після прийняття Закону України “Про страхування” (у першій і другій редакції) страховий ринок вступив у якісно нову стадію свого розвитку. Впродовж 1996–2004 рр. зростає частка страхування у перерозподілі валового внутрішнього продукту та всі показники функціонування ринку страхування: обсяги страхових премій і страхових виплат, розміри статутних капіталів та страхових резервів. Проте, з одного боку, стрибкоподібне збільшення обсягів страхових премій і страхових резервів характеризує динамічний розвиток страхового ринку, з іншого – пояснюється негативними тенденціями на ньому, оскільки в умовах значної кількості низькокапіталізованих страхових компаній бурхливе нарощування страхових капіталів на ринку можливе за допомогою поширення псевдострахових операцій та виведення капіталу закордон із використанням схемного перестраховування. Так, “схемні” операції здійснює реальний сектор економіки за посередництвом квазістрахування з метою зменшення бази оподаткування податку на прибуток, оскільки витрати на придбання страхових договорів списують на валові витрати від основної діяльності. І, як зазначено у Звіті про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2005 рік, економічна зацікавленість суб’єктів підприємництва у проведенні таких операцій є наслідком різних ставок оподаткування (25% для реального сектору, 3% у страховиків), що впродовж багатьох років зумовила фактичну наявність двох ринків страхування – класичного та “схемного”; при цьому останній став вагомим за обсягами надходжень (70–80%) [13]. Оскільки значні суми страхових премій та прийнятої відповідальності не відповідали фінансовим можливостям і розміру власного утримання страховиків, то виникала необхідність подальшого переведення частини ризиків закордон через перестраховування, зокрема перестраховикам-нерезидентам.

Водночас аналогічні тенденції характерні для розвитку ринку перестраховування як невід’ємної інституції страхового сектору економіки. Обсяги операцій за договорами перестраховування мають чітку тенденцію до зростання, що відповідає загальній динаміці страхових операцій на ринку страхування.

Так, упродовж 1996–2004 рр. величина премій, переданих у перестраховання, збільшується від 55,4 млн. грн. до 11 678,3 млн. грн. (у 210,8 раза), що свідчить про низьку ємність страхового ринку, високу збитковість окремих видів страхування, що потребують перестраховального захисту, та поступальний розвиток вітчизняного ринку перестраховання. При цьому доцільно зазначити, що з року в рік зростає частка страхових премій, переданих у перестраховання (винятком був 1997 рік, що пов'язано з перереєстрацією страхових компаній і зменшенням перестраховальних операцій), і вже у 2004 році вона сягнула 60,1% у загальній величині страхових премій, а темпи нарощування перестраховання випередили темпи зростання страхування.

Найбільшу питому вагу в структурі перестраховальних премій із тенденцією до зростання займає добровільне майнове страхування (68,5% в 1997 р. та 87,8% в 2004 р.), а найменшу – страхування життя (близько 0,4%). Така динаміка очевидна, оскільки, з одного боку, майнове страхування є найзбитковішим видом страхування у страховому портфелі страховиків, ризики за яким потребують перестраховального захисту, з іншого – страхування фінансових ризиків і майнове страхування юридичних осіб користується значним попитом, оскільки слугує основою для здійснення реальним сектором схемних операцій через перестраховання ризиків закордоном з метою уникнення оподаткування.

Очевидним є той факт, що в структурі перестраховання значну частку займають страхові премії, передані перестраховикам-нерезидентам; при цьому впродовж 1996–2003 років спостерігалася позитивна динаміка зростання згаданих премій (від 11,6% до 34,8%).

Отже, підвищеним попитом користується перестраховання за кордоном, що зумовлено низькою фінансовою надійністю вітчизняних страховиків, незначною місткістю страхового ринку України, неефективним перестраховальним захистом усередині нашої країни.

Водночас із недосконалим державним регулюванням взаємовідносин національних страховиків з перестраховиками-нерезидентами значного поширення набули операції із схемного перестраховання, відбувалося

“переливання” вітчизняних капіталів у вигляді страхових премій закордон і тим самим – їх вилучення як тимчасово вільних коштів з інвестиційного процесу національної економіки.

Протягом 1996–2004 рр. зросли обсяги і частка страхових виплат за договорами перестрахування (від 3,3 млн. грн. до 385,3 млн. грн. та від 2,6% до 24,9%), що характеризує підвищення рівня збитковості за окремими страховими ризиками та підтверджує необхідність і значення перестраховального захисту на страховому ринку України.

Серед загальних тенденцій функціонування ринку перестрахування в 2003 році особливо відчувалися: глобальна консолідація ринків, збільшення потреби в контрактних ємностях, акселерація цін, зміна програмного покриття, різке зменшення ємності для ризику тероризму, підвищення тарифів на страхування майнових, авіаційних і морських ризиків [14, с.58]. Разом із цим на розвиток ринку перестрахування безпосередньо вплинули значні фінансові ємності міжнародних перестраховиків, масова пропозиція офшорного перестрахування, зростання рейтингів перестраховиків та їх отримання новими компаніями.

Негативні тенденції на ринку перестрахування в 1996–2003 роках зумовили необхідність удосконалення державного регулювання перестраховальних операцій. Відтак, прийнято низку нормативних документів, що посилювали контроль за перестрахуванням із перестраховиками-нерезидентами та посприяли зменшенню числа псевдоперестрахових операцій [15-17]. Саме ці нормативно-правові документи забезпечили умови для формування класичного ринку перестрахування в нашій державі.

Перші кроки було зроблено вже в лютому 2004 році, коли скасовано Постанову КМУ № 1290 від 24. 11. 1996 р. “Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з перестрахування” та прийнято Постанову КМУ № 124 від 04. 02. 2004 р. “Про порядок та вимоги щодо здійснення перестрахування у страховика (перестраховика)-нерезидента”, основним положенням якої є підвищення ефективності регулювання взаємовідносин учасників перестраховальних процесів у частині посилення вимог до надання дозволу для

укладання перестраховальних договорів перестраховальників із перестраховиками-нерезидентами. Основні нормативні вимоги: наявність державного нагляду за страховою і перестраховальною діяльністю в країні, де зареєстрований страховик (перестраховик)-нерезидент; необхідність здійснення страховиком (перестраховиком)-нерезидентом безперервної страхової (перестраховальної діяльності) не менше трьох років до дати укладання договору страхування; відсутність фактів порушення страховиком (перестраховиком)-нерезидентом законодавства про страхову і перестраховальну діяльність із питань запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Позитивні зміни на ринку перестраховування у 2004 році підтверджує динаміка частки страхових премій, переданих у внутрішнє та зовнішнє перестраховування. Після введення нормативних змін у перестраховальні відносини вперше за всі роки в 2004 році зменшилася частка страхових премій, переданих перестраховикам-нерезидентам, – до 9,8%, водночас збільшилася питома вага внутрішнього перестраховування – до 50,3%. Відтак були створені економічній правовіумови для розвитку внутрішнього ринку перестраховування і нарощування його місткості. Таке зменшення зовнішнього перестраховування пояснюється скороченням “схемних” перестраховальних операцій, що їх використовували для виведення за кордон доходів підприємств реального сектору задля ухилення від сплати податку на прибуток. Зазначимо, що у 2003–2004 роках близько 80% страхових премій, переданих вітчизняними страховиками перестраховикам-нерезидентам, спрямовували до країн Прибалтики, які позбавлені державного нагляду за перестраховальною діяльністю.

Отже, можна з упевненістю стверджувати, що з 2005 року відбувається становлення класичного ринку перестраховування та продовжують формуватися інституціональні основи його розвитку (III етап розвитку ринку). Основна увага спрямовується на вдосконалення державного регулювання перестраховальної діяльності у частині підвищення вимог до операцій із перестраховиками-нерезидентами, їхнього рейтингу фінансової надійності з метою захисту інтересів вітчизняних перестраховальників та скорочення “схемного” перестраховування.

Динаміка основних показників ринку перестрахування України впродовж 2005–2012 років, яка подана у таблиці1, засвідчує наступні тенденції його функціонування.

Таблиця 1

**Динаміка розвитку ринку вихідного перестрахування в Україні у 2005–2012 рр.,
млн. грн.***

№ з/п	Показники	Роки							
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Валові страхові премії	12853,5	13829,9	18008,2	24008,6	20442,1	23081,7	22693,5	21508,2
2.	Обсяг страхових премій, переданих у перестрахування, в т. ч.	6047,0	5621,7	6423,9	9064,6	8888,4	10745,2	5906,2	2552,8
	- перестраховикам-резидентам	5370,7	5060,6	5654,4	8026,8	7784,1	9753,9	4723,5	1230,8
	- перестраховикам-нерезидентам	676,3	561,1	769,5	1037,8	1104,3	991,1	1182,7	1292,0
3.	Частка страхових премій, переданих у перестрахування, в т. ч.	47,1	40,6	35,7	37,7	43,5	46,6	26,0	11,7
	- перестраховикам-резидентам, %	41,8	36,6	31,4	33,4	38,1	42,3	20,8	5,7
	- перестраховикам-нерезидентам, %	5,3	4,1	4,3	4,3	5,4	4,3	5,2	6,0
4.	Валові страхові виплати	1894,2	2599,6	4231,0	7050,7	6737,2	6104,6	4864,0	5151,0
5.	Виплати, що компенсували перестраховики, у т. ч.	409,6	396,3	654,7	926,5	967,9	508,6	731,6	537,8
	- перестраховики-резиденти	344,3	122,8	325,7	504,7	680,8	219,0	164,8	181,1
	- перестраховики-нерезиденти	65,3	273,4	329,0	421,9	287,1	289,6	566,8	356,7
6.	Частка перестраховиків у страхових виплатах, у т.ч.	21,6	15,2	15,5	13,1	14,3	8,3	15,0	10,4
	- перестраховиків-резидентів, %	18,2	4,7	7,7	7,1	10,1	3,6	3,4	3,5
	- перестраховиків-нерезидентів, %	3,4	10,5	7,8	6,0	4,2	4,7	11,6	6,9

*Джерело: <http://nfp.gov.ua/>

Протягом 2005–2006 років обсяг валових страхових премій, переданих у перестрахування, продовжує зменшуватися, однак з меншою інтенсивністю, ніж у 2004 та 2005 роках (на 93% в 2005 р. та лише на 8% у 2006 р.). Це зумовлено різким зменшенням перестрахувальних операцій із перестраховиками-нерезидентами внаслідок посилення нормативно-правових вимог до їх здійснення. З 2005 року перестрахування за кордон проводять лише зі страховиками (перестраховиками), діяльність яких контролюють регуляторні органи відповідних країн та

Держфінпослуг на основі бази даних про їх фінансові рейтинги. Впродовж 2006–2010 років зросли обсяги і частка вихідного перестраховування (від 5621,7 млн. грн. (40,6%) в 2006 р. до 10745,2 млн. грн. (46,6%) в 2010 р.).

Винятком був 2009 рік, коли зменшилася величина страхових премій, переданих у перестраховування, що пояснюється впливом світової фінансово-економічної кризи на уповільнення темпів зростання показників функціонування страхового ринку (зменшення кількості укладених договорів на 2,1%, обсягів надходження валових страхових премій на 14,9%, валових страхових виплат/відшкодувань на 4,4%, обсягів вихідного перестраховування на 2%, величини страхових резервів на 7%).

У 2010 році відбулося незначне “пожвавлення” страхового ринку, однак показники його функціонування не досягли докризових значень. Так, у цьому році порівняно з 2009-м надходження страхових премій збільшилися на 2639,6 млн. грн. (12,6%). Основним чинником відповідної динаміки стало зростання обсягів і частки вхідного перестраховування на 1350,9 млн. грн. (22,3%), розмір якого перевищив рівень докризового періоду 2008 року на 14,8%.

Зазначимо позитивні й негативні тенденції функціонування ринку перестраховування за 2011-2012 рр.

Так, порівняно з 2010 роком на 1,7% зменшилися валові страхові премії в 2011 році та на 5,2% – в 2012 році, при цьому обсяг премій, переданих у перестраховування, в 2011 році знизився на 45,0% у частині внутрішнього перестраховування більше, ніж на 51%, в 2012 році – на 56,8% за рахунок перестраховування з резидентами, що зменшилося на 73%. Така тенденція пояснюється обраною політикою страховиків щодо збереження на власному утриманні значної частини ризику внаслідок недоліків Податкового кодексу стосовно подвійного або кількарázового оподаткування страхових (перестраховувальних) премій та запровадженою методикою адміністрування податку на прибуток страховиків (перестраховиків).

Разом з цим простежується хоча незначне, однак зростання капіталу вітчизняних страховиків: обсяг сплачених статутних капіталів за 2012 рік порівняно з 2011 роком збільшується на 3,5%, а розмір сформованих страхових резервів – на 12,5%,

що свідчить про незначне збільшення фінансової стійкості вітчизняних учасників ринку.

Негативний аспект розвитку характерний для ринку внутрішнього перестрахування в 2012 році, на якому вперше за останні десять років переважає частка перестрахування у нерезидентів (6,0%) над вихідним внутрішнім перестрахуванням (5,7%), що свідчить про відновлення “схемного” страхування і перестрахування внаслідок поширення податкових оптимізаційних схем.

Аналогічні тенденції 2005–2009 років характерні для динаміки страхових виплат та виплат, що компенсували перестраховики. Однак, якщо обсяг валових страхових виплат зменшився від 7050,7 млн. грн. у 2008 році до 6737,2 млн. грн. у 2009 році (на 313,5 млн. грн.), то частка виплат, компенсована перестраховиками, зросла як в абсолютному значенні – від 926,5 млн. грн. у 2008 році до 967,9 млн. грн. у 2009 році (на 41,4 млн. грн.), так і у відносному – на 1,2%. Зменшення страхових виплат у 2009–2010 роках та виплат за договорами перестрахування в 2010 році є негативною тенденцією, що свідчить про недостатність ліквідних інструментів у страховиків (перестраховиків), надмірну збитковість їх діяльності та неможливість виконання безпосередніх своїх зобов'язань перед страхувальниками (перестрахувальниками). Незначною була частка перестраховиків у страхових виплатах, яка в 2010 році досягла рекордного значення – 8,3%, зокрема у частині внутрішнього перестрахування (3,6%), що пояснюється малою платоспроможністю вітчизняних перестраховиків та низьким рівнем розвитку ринку перестрахування. Відповідно, Голова Держфінпослуг на V Міжнародній конференції по страхуванню і перестрахуванню (21 квітня 2010 р.), у доповіді намітив пріоритетні заходи в сфері страхування, серед яких першочергове місце займає контроль за виконанням страховиками зобов'язань за укладеними договорами страхування та перестрахування, недопущення неплатоспроможності страховиків встановленням вимог до чистих активів [18]. Позитивна динаміка була у 2011 році, коли частка перестраховиків у страхових виплатах перевищувала цей показник за 2010 рік майже у два рази, становлячи 15%. Однак, негативні тенденції характерні для 2012 року – зниження обсягів перестрахувальних виплат на 26,5%, що свідчить про

відсутність ліквідних інструментів для відшкодування збитків та невиконання зобов'язань перед перестраховальниками.

Сучасні реалії функціонування ринку перестрахування передбачають прийняття нового Закону України “Про страхування”, проектом якого вперше визначено мінімальний розмір регулятивного капіталу для перестраховика; передбачено, хоча і необов'язкове, ліцензування перестраховальної діяльності як виняткового виду діяльності, яке дає право приймати та передавати ризики у перестрахування за всіма видами страхування. На нашу думку, саме такі зміни разом з іншими нормами законопроекту зможуть позитивно вплинути на розвиток ринку перестрахування України.

Доцільно модернізувати податкове регулювання операцій на страховому і перестраховальному ринку, зокрема відмінити зміни, внесені до Податкового кодексу з 1 січня 2013 року, згідно із нормами Закону України №5083-VI “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та у зв'язку з проведенням адміністративної реформи в Україні” від 05.07.2012 р. в частині змін пункту 57.1 статті 57 Податкового кодексу щодо строків сплати податкових зобов'язань, які призвели до зміни методики адміністрування податку на прибуток [19] та негативно позначилися на показниках розвитку перестрахування.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що на кожному етапі формування і функціонування ринку перестрахування змінюються основні напрями його розвитку, роль суб'єктів ринку, а також відтворення стабілізаційних процесів. Прийняття нормативно-правових документів із страхової (перестраховальної) діяльності фактично означало перенесення звичаїв ділового обороту як неформальних інститутів страхового сектору економіки у формальні страхові інститути. Це започаткувало значне зростання кількості страхових компаній і перестраховиків та обсягу їх операцій, інституціональне оформлення потреб у страхових і перестраховальних послугах, подальший розвиток інфраструктурної системи страхування, реальне розширення взаємовідносин між страховиками і перестраховиками (перестраховиками-нерезидентами). Відтак створюються

економіко-правові передумови та формується інституційне середовище функціонування ринку перестраховування.

Література

1. Плиса В. Й. Модель державного регулювання страхового ринку в Україні / В. Й. Плиса, З. П. Плиса // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.10. – С. 209–215.
2. Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку : моногр. / С. О. Булгакова, А. В. Василенко, Л. І. Василенко та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 460 с.
3. Історія страхування: підруч. / [С. К. Реверчук, Т. В. Сива, С. І. Кубів, О. Д. Вовчак]; за ред. С. К. Реверчука. – К. : Знання, 2005. – 213 с.
4. Козьменко О. В. Страхування і страховий ринок : термінологія, законодавство і динаміка розвитку: моногр. / О. В. Козменко. – Суми : Ділові перспективи, 2006. – 68 с.
5. Постникова И. Ю. Теория перестрахования : моногр. / И. Ю. Постникова. – М. : ОАО “Московская типография “Транспечать”, 2009. – 144 с.
6. Филонюк А. Ф. Страховая индустрия Украины : стратегия развития : моногр. / А. Ф. Филонюк, А. Н. Залетов. – К. : Международная агенция «БИЗОН», 2008. – 448 с.
7. Фурман В. М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку: моногр. / В. М. Фурман. – К. : КНЕУ, 2005. – 334 с.
8. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації : моногр. / О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва та ін. – Суми : Університетська книга, 2011. – 388 с.
9. Волошина А. Фактори розвитку перестраховування в Україні / А. Волошина // Страхова справа. – 2008. – № 1 (29). – С. 43–44.
10. Європоліс, Перестраховальне товариство, БАТ // Бізнес-каталог “UA-REGION.INFO” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua-region.com.ua/2150644>.
11. Порядок та вимоги щодо здійснення перестраховування у страховика (перестраховика) нерезидента. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 124 від 4. 02. 2004 // Урядовий кур’єр. – 2004. – № 25, 10 лютого.
12. Базилевич В. Д. Страхування: підруч. / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
13. Звіт про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2005 рік. Затверджений Розпордженням Держфінпослуг № 5907 від 15. 06. 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/files/RK-5907.pdf>.
14. Основи страхового права України. Навчальний посібник з комп’ютерним довідником “Дінай:Страхування” / [О. М. Залетов, О. О. Слюсаренко]; за ред. Б. М. Данилишина. – К. : Міжнародна агенція “BeeZone”, 2003. – 384 с.

15. Порядок надання страховиками (цедентами, перестраховиками) інформації про укладені договори перестрахування зі страховиками (перестраховиками)-нерезидентами до Держфінпослуг. Затверджено Розпордженням Держфінпослуг № 914 від 4. 06. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0777-04>.
16. Порядок погодження в Держфінпослуг України договорів перестрахування перестраховиками-нерезидентами для перерахування (купівлі) іноземної валюти страховиками-резидентами та страховими (перестраховими) брокерами-резидентами. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 4123 від 3. 06. 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0694-05>.
17. Про внесення змін до Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 652 від 27. 05. 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0906-09/ed20110812>.
18. Доповідь Голови Держфінпослуг / Тези V Міжнародної конференції по страхуванню та перестрахуванню “Київська весна 2010” (2 квітня 2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/Kiev_21.04.2010.pdf.
19. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02. 12. 2010 (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.